

De hellige kilder i Thy og Hanherred

Af H. A. RIIS-OLESEN

DE HELLIGE KILDER har spillet en uhyre stor rolle i fortiden - mere end vi i dag kan ane. Grunden må søges i 2 ting: dels den store overtro og dels manglende lægehjælp. Mennesker blev syge, og på grund af dårlige hygiejniske forhold og meget lidt forståelse for dens behandling, forstod goderne ved de hedenske offerlunde at udnytte chancen at få folk til at holde fast ved hedenskabet, når de syge blev ført hen til kilderne, hvor sårene eller de syge steder blev badet. Af naturlige grunde blev sommertiden betegnet som den mest virkningsfulde. Store skarer af mennesker samledes om kilderne, og når de syge bedredes, tog man det som et tegn på, at guderne havde hjulpet, og præsterne modtog store gaver til tak for helbredelsen. Måske der allerede i hedensk tid har været store offerfester i den anledning. Det er i hvert fald blevet en historisk vedtagelse, at kilderne er kendt fra hedensk tid som helbredelseskilder.

Da kristendommen kom til Danmark udnyttede de kristne præster denne overtro, idet de ofte byggede kirkerne ved kilderne, fordi egnens befolkning havde disse som samlingssted, og fordi den undergørende kraft fandtes her i folks omtale. Vi har adskillige beviser herfor. Den første kirke i Vestervig byggedes vest for den nuværende netop ved en hellig kilde, som den nu blev kaldt. Ganske vist siger folkemunde, at kilden vældede frem på det sted, hvor præsten Theodgarius hvilede sit hoved, da han træt og mødig kom i land efter at være strandet på den danske vestkyst. Theodgarius havde været præst for Olav den Hellige i Norge, der blev dræbt ved Stiklestadslaget i Norge, men Theodgarius reddede sig ved flugt, der altså endte på den overfor omtalte dramatiske måde. Men det er absolut eftertidens forherligelse af Sct. Tøger, som han blev kaldt i Thy, da han senere skulle ophøjes til helgen. Muligvis har Sct. Tøger fra sin Englandstid kendt noget til de hellige kilders betydning og vidst noget om, hvorledes de udgravedes, så de gav endnu mere vand. I parantes bemærket er det ejendommeligt at lægge mærke til, hvorledes Theodgarius er blevet til Sct. Tøger. Man sagde "Tøudgar", og det blev så forandret til Tøgar eller Tøger. Efterhånden blev der 5 hellige kilder, som fik navnet Sct. Tøgers kilde; der var 3 i Vestervig sogn: ved Kappelgaard, den nedre kirkegaard og i Randrup - de to andre fandtes i Nørhå og ved Hassing kirke. Man har undret sig over, hvorfor der blev bygget et kapel så nær ved Vestervig kloster (i Adbøl) ca. 7-800 m derfra, men uden tvivl er grunden den, at vejfarende også søgte til denne kilde, og da kirken opdagede dette, blev den indviet, og en munk anbragt her for at modtage gaverne. Derefter byggedes et kapel, for at de vejfarende kunne standse op her. Dette er aldrig blevet udgravet, selv omdets tilstedeværelse er bevist. Dr. Toft har forgæves anmodet nationalmuseets folk om at udgrave stedet, hvilket ville være meget interessant.

Sct. Tøgers kilde i Randrup lå tæt ved en gård og endnu for 100 år siden kunne man se et trækors markere stedet med en indskrift til ære og erindring om den første

kristne præst i Thy. Da der ikke er bevaret meget stof til belysning af helligkildernes historie, må det foreliggende tages som et forsøg på at løfte fliget for dette mysterium. Det har jo ganske afgjort været en form for guddom fra hedensk tid, hvor man mente guderne på denne vis nedlagde undergørende kræfter i disse særlige kilder, Og bygningen af kapeller ved de hellige kilder finder vi mange steder, og her fra Thy og Hanherred vil jeg nævne 3: i Kettrup sogn (Husby), i Ræhr og i Vestervig. Dette beviser, at kirken har overtaget den gamle tro på kildernes undergørende magt og anvendt dem til kirkens formål, men man må ikke glemme, at det sad i mennesker endnu, hvorledes naturens bundne kræfter kunne frigøres ved bøn og faste.

Den berømte kilde i Vestervig samlede mange, vel fordi den knyttedes så fast til Sct. Tøgers navn, og lå nær ved klosteret, hvor munkene opholdt sig. Det ligger også nær at tænke på den kendsgerning, at munkene, der var den tids læger og apotekere, benyttede lejligheden til at virke med deres kendskab til medikamenter, fremstillet af lægeurter, som de dyrkede på klosterjorden, og endnu ses på klostrets grund nogle sjældne lægeurter.

Der rørte sig et broget folkeliv ved Sct. Tøgers kilde. Man strømmede til fra nær og fjern, og efterhånden blev det almindeligt, at kræmmerne opslug deres telte, hvor de forhandlede deres varer både det spiselige, brugs- og pyntegenstande, så man fra markedet kunne hjemføre synlige minder. Der kom efterhånden også gøglere, der viste deres kunststykker, så det hele blev en stor folkeforlystelse. Kvægmarkedet holdtes østen for kirken - senere flyttedes det til heden på Astrup mark, for i 1883 at blive forlagt til Hurup. Boderne tog temmelig megen plads - Lemvighandlende, Holstebro, Nykøbing og Thistedfolk havde deres telte, hvor de falbød varerne - alt i alt en slags varemesse. Gården Nørbo, der ligger 300-400 m fra kirken, mener man har fået navn af "de nørre boder". Er det rigtigt, kan man forestille sig det omfang kilde markerne har haft. Ved Kirsten Pils kilde ved Klampenborg rørte der sig også et myldrende folkeliv i sommertiden - det, der nu kaldes "Dyrehavsbakken". H. C. Andersen beskriver i en beretning kildemarkedet nær Odense, og efter denne forstår man, hvor meget man ofrer for at komme til kildens helbredende vand Sct. Hansaften. Sådan kan man tænke sig det samme ved Vestervig, hvor mønsterne blev lagt ved kilden som en slags ofring. Endnu kan man finde pengestykker i stensætningen ved Sct. Tøgers nu udtørrede kilde på Vestervig nedre kirkegård. Ved de store markeder blev der skænket øl, som blev købt i så rigelige mængder, at mange blev berusede og kom i klammeri. Herom fortæller flere dramatiske beretninger fra tingbogen.

Et enkelt eksempel skal nævnes her. Ved Vestervig marked d. 10. sept. 1767 blev der stort slagsmål, hvori 3 mand fra Øster Agger: Christian Nymand, Christen Madsen Nabe og Knud Larsen var hovedpersonerne. Peder Moldrups skytte, Michel Michelsen, greb ind for at få

standset de urolige elementer, men blev nu selv overfalden og måtte siden flygte. Ved retten blev de tildømt bøder på 12 rigsdaler, som skulle betales inden 12 dage, og i mangel heraf skulle de afsone bøden ved arbejde i Viborg tugthus.

Af de øvrige hellige kilder man gennem overleveringen hører om er den hellige kilde ved Hassing kirke indviet til Sct. Tøger, beliggende i "Troldgabet". Sagnet beretter, at købmænd, der skulle til Vestervig marked, kastede penge heri for at skaffe sig held ved handelen. Endvidere den hellige kilde ved Nørhå, der også var indviet til Sct. Tøger. Men en af de mest berømte må være Sct. Andreas kilden ved Jannerup kirke. Oprindeligt blev der bygget et kapel ved den hellige kilde, og da mennesker, især søfolk, søgte den og fandt helbredelse, blev der skænket store gaver til kapellet, som senere omdannedes til en kirke, hvilket hele arkitekturen ved kirken også tyder på. Kirkens udsmykning er så smuk, så man forstår, at der må have været særlige midler til rådighed. Ved Ø. Vandet finder man endnu en hellig kilde, der har været flittigt besøgt. Interessant er det kapel, man har fundet rester af ved Ræhr (Billeskov Jansen 1929). Det er beliggende 1600 m sydøst - kun 20 m syd for hovedvejen Hansted-Thisted. Helligkilden fandtes indbygget i et fremspring udvendigt på

søndre langmurs fundament - noget øst fra dettes midte. Den firkantede kildes indfatning målte 57 cm fra nord til syd, 47 cm fra øst til vest. Dybden i brøndhulen var ca. 2 m. Brønden når ned i et vandførende, blåt kalklag, der menes at stå i forbindelse med kildevæld i umiddelbar nærhed.

Helligkilder er også påvist i Kettrup sogn, hvor et kapel blev opført. Ligeledes den kendte Helligkilde i Hvidbjerg sogn på Thyholm. Den gav gården navn: Helligkildegård, som en tid hørte under Vestervig kloster. Overleveringen fortæller, at en munk fra klosteret opholdt sig ved kilden for at tage imod de gaver, der blev givet til tak for helbredelsen. Senere er kilden kommet på andre ejeres hænder, idet jorden blev udstykket fra gården. Den er måske den vandrigeste kilde vi har for Øjeblikket - dens vand er frisk og koldt.

Endelig opdagede man i 1760'erne en sundhedskilde i Odby sogn, og den blev også flittigt brugt i de næste 100 år.

Kilderne har haft sin store betydning i fordums dage som påvist, og datidens befolkning havde stor tiltro til deres helbredende virkning.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1960, side 256-261).